

Snježana Kordić

Jezična povijest i formiranje nacija

(odgovor Z. Pandžiću i T. Maroeviću)

257

U *Književnoj republici* broj 1–2, 2008, str. 181–185, izišla je reakcija akademika Tonka Maroevića na tekst »Pseudoznanost na djelu« (7–9, 2007, str. 234–249), a u broju 3–4, 2008, str. 184–216 objavljena je reakcija Zvonka Pandžića na tekst »Akademičke bajke« (5–6, 2007, str. 150–173) i druge moje tekstove iz diskusije o jeziku u ovom časopisu. Premda je ovaj odgovor upućen dvojici, teme se obrađuju na primjeru Pandžićevog teksta jer je on nekoliko puta duži od Maroevićevog pa je uključio i znatno više tema, dok Maroevićev tekst ne donosi nijednu temu koju ne sadrži i Pandžićev tekst, i to sa sličnim gledištima. Zato se Maroevićevo ime u ovom odgovoru pojavljuje relativno rijetko.

Pandžić svoj tekst započinje tako što nabraja podatke o sebi koji bi trebali dokazati da je on netko i nešto, ističući da on kao takav netko i nešto nije nikada čuo za supolemičarku iz *Književne republike*, što dokazuje da je ona nitko i ništa. Pritom ne navodi podatke o supolemičarki, nego samo o sebi. Pa kad je Pandžić već odabrao taj način mjerenja kompetencije, onda da usporedimo podatke, dodajući za razliku od Pandžića i podatke o supolemičarki: njegovu kompetenciju treba dokazati informacija da je on studirao (184, 185), međutim supolemičarka je ne samo studirala nego i magistrirala i doktorirala i habilitirala; on je bio student ne bilo gdje nego na fakultetu u Freiburgu (185), međutim ona je bila trideset semestara predavač i to ne bilo gdje nego na fakultetu u Frankfurtu, Münsteru, Bochumu i Berlinu. On o sebi kaže da je unazad trideset godina »od 1978. revno pratio sve što se o hrvatskim temama u Njemačkoj objavljivalo« i pritom nije nikada vidio neki njen tekst pa na osnovi toga izražava sumnju da bi neki njen rad uopće mogao biti prihvaćen za objavljivanje od strane ijedne slavističke redakcije u Njemačkoj (184–185). No, budući da ona lingvističke radove na njemačkom jeziku redovito objavljuje od 1995. u njemačkim slavističkim časopisima i zbornicima, štoviše objavila je i

knjige u njemačkim slavističkim edicijama i one su doživjele nekoliko izdanja, očito se Pandžić lažno predstavlja kao netko tko je pratio znanstvene publikacije u Njemačkoj o našem jeziku. A mogao je, prije nego što izlijeće s takvim netočnim tvrdnjama, barem provjeriti u njemačkoj slavističkoj bibliografiji *Online-Bibliographie der deutschsprachigen Slavistik* sadrži li neki njen rad pa bi saznao da je u tu bibliografiju uvršteno stopešest njenih lingvističkih publikacija, više od bilo kojeg drugog njemačkog slavista. Ako tu bibliografiju smatra previše usko-njemačkom, mogao je također putem interneta pogledati međunarodno poznatu američku *MLA International Bibliography* ili svjetsku *Bibliographie Linguistique/Linguistic Bibliography* pa bi vidio da je u njih uvršteno daleko više njenih znanstvenih radova od primjerice znanstvenih radova akademika Radoslava Katičića ili akademika Dalibora Brozovića iako su dotična gospoda dvostruko starija od nje.

Pandžićeva neupućenost ne iznenađuje kad se ima u vidu da on sam o sebi priznaje kako nije slavist (185), dakle nije ni kroatist. Što je dakle Pandžić po struci? On za sebe kaže da je zaposlen u Njemačkoj kao *Oberstudienrat* prevodeći to kao »viši studijski savjetnik« (184) i prešućujući da je to u Njemačkoj oznaka za učitelja na srednjoj školi. Također prešućuje da učitelji ono »viši« u Njemačkoj dobivaju ne na osnovi nekih postignuća, nego na osnovi poodmakle starosne dobi u službi. Uključujući se u lingvističku diskusiju u *Književnoj republici* nakon brojnih prominentnih kroatističkih imena tvrdnjom da on za tu sedmogodišnju diskusiju nije nikada čuo pa da to stoga sigurno nije znanstveno-lingvistička diskusija (184–185), Zvonko Pandžić prešućuje da je on učitelj vjeronauka (*Religions-Lehrer*) na trgovačkoj školi (*Kaufmännische Schule*) u selu s 13 tisuća stanovnika zvanom Tauberbischofsheim. Vjerojatno je svjestan da kad bi naveo te podatke o sebi, onda njegova neupućenost više ne bi nikoga čudila.

Ali kako da se i uputi kad čitanje nije jedna od njegovih omiljenih aktivnosti. Naime, jedinstveno je što pišući reakciju na moje tekstove iz *Književne republike*, Pandžić priznaje da nije pročitao te tekstove, nego ih je po vlastitim riječima samo »prelistao« i dijagonalno čitao »(*Querlesen*)« (184). S obzirom da nema uvid ni u druge relevantne radove o temi diskusije, njegova reakcija obilježena je nepoznavanjem pojmova suvremene lingvistike i neznanstvenim pristupom pojmu nacije, naroda i povijesti.

Nije slučajno što lingvistika igra sasvim sporednu ulogu u Pandžićevom tekstu iako bi joj moralo biti dodijeljeno primarno mjesto jer riječ je o jezičnim pitanjima. I nije slučajno što se jezik sa svojim gramatičkim i leksičkim svojstvima ni ne pojavljuje u Pandžićevom tekstu premda bi baš jezik trebalo gledati jer traži se odgovor na pitanje govore li Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci jednim policentričnim jezikom. Pandžić i sam priznaje da ga gramatička i leksička svojstva jezika ne zanimaju, i da se on ne bavi analizom jezika (197). Znači, on hoće utvrditi radi li se o jednom jeziku tako što jezik uopće ne uzima u obzir. Umjesto o svojstvima jezika, Pandžićev tekst govori o narodu, naciji i povijesti. Njegova osnovna teza je da a) oduvijek postoji hrvatski narod, b) sva-

ki narod ima zaseban jezik, c) iz toga proizlazi da oduvijek postoji zaseban hrvatski jezik, d) ako taj jezik postoji oduvijek, podrazumijeva se da postoji i danas.

Međutim, nijedna od točaka u toj tezi nije točna. Činjenica je da narodi koji danas postoje, npr. hrvatski, njemački, austrijski ne postoje oduvijek i nisu nastali prirodnim putem. I narodi i nacije su društveno-političke tvorevine, oni su način udruživanja ljudi u veće grupe. Kakvog obima će te grupe biti i kakvo ime će nositi, nije zadato nikakvim objektivnim ili prirodnim kriterijem, nego je rezultat politike. Politika je umijeće mogućega, što znači da grupa zvana jedan narod ili zvana jedna nacija obuhvaća sve ljude koje su međusobno konkurirajući političari primjenom raznih sredstava u nju uključili. Narodi i nacije su promjenjive jedinice jer političari određenog vremena imaju drukčije ambicije i mogućnosti od političara nekog drugog vremena: jedni se pokazuju dovoljno vještima da pod sobom ujedine veliku grupu ljudi koju proglašaju jednim narodom, neki drugi političari opet uspiju otcijepiti određenu grupu stajući joj na čelo i nazivajući je zasebnim narodom itd. U znanosti je zato općeprihvaćeno shvaćanje naroda i nacije kao konstrukcije, »kao 'političke' tvorevine napravljene pomoću nacionalističkih ideologija i pokreta« (Jenkins/Sofos 1996, 11), kao zamišljene ili izmišljene zajednice. Time se ni u najmanjoj mjeri ne poriče legalnost postojanja naroda ili nacije, nego se osvještava način na koji je došlo do njihovog formiranja.

Hrvati po tome nisu nikakva iznimka. Isto vrijedi i za druge nacije. Znanstvenicima je poznato da je prva nacija na evropskom kontinentu oformljena tek krajem 18. stoljeća, i da je to bila francuska nacija. »U svojoj knjizi *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870–1914*, Weber je (1976) opisao napore koji su trajali generacijama da se izolirani, neobrazovani i siromašni seljaci, duboko ukorijenjeni u svoje lokalne kulture, transformiraju u pripadnike nacije — dakle, *jedne* nacije. Stara Francuska je bila sastavljena od mnoštva različitih društava i kultura, koje su govorile različitim jezicima; 1860. petina stanovništva još uvijek nije uopće znala francuski. To je bila društvena realnost u kojoj je — ili bolje rečeno protiv koje je — propagirana ideja jednog stoljeća stare povijesti Francuske kao nacije« (Brockmeier 2001, 219–220). Pandžić nema uvid u znanstvene radove o formiranju nacije pa piše laički. I sam priznaje da naciju shvaća kao pleme koje postoji iz duboke zamagljene prošlosti, nepromjenjivo, prirodno i vječno (208). Tako i o njemačkoj naciji Pandžić piše kao da postoji oduvijek: »na svim područjima Svetoga Rimskoga Carstva njemačke nacije, davno prije nego su nastale nove države« (201). Međutim, njemačka nacija oformljena je tek sredinom 19. stoljeća. Do tada su postojali Prusi, Bavarci, Vestfalci, Saksonci itd., a političari su ih sredinom 19. st. oformili u jednu veliku grupu, u Nijemce. O Nijemcima se, dakle, može govoriti tek od sredine 19. stoljeća. Kod nas je isto tako: do 19. st. postojali su Slavonci, Dalmatinci, Raguzani itd., a političari su ih od sredine 19. stoljeća počeli oformljivati u jednu grupu. Nije, dakle, kako Pandžić piše da se jedino

»moderni pojam nacije razvija tek nakon Francuske revolucije« (208), nego i današnje nacije nastaju tek nakon Francuske revolucije.

Znanstveno je neutemeljeno katolike iz 15., 16., 17., 18. stoljeća u Slavoniji, Dalmaciji, Bosni itd. naknadno proglašavati Hrvatima — kako čini Pandžić (188–189, 208) — kad hrvatska nacija u ono doba još nije bila oformljena, i katoličko stanovništvo npr. u 17. st. u Bosni, Slavoniji ili Dalmaciji nije sebe nazivalo Hrvatima. Ne možemo mi u njihovo ime proglašavati ih članovima hrvatske nacije kad je nacionalnost najvećim dijelom stvar samoodređenja, npr. dubrovački katolici poput Matije Bana i Mede Pucića su sebe određivali kao članove srpske nacije (Kilian 1995, 378), katolik Ivo Andrić ili katolik Ivo Ćipiko također, itd. — pa i sam Pandžić spominje »Srbe katoličke vjere« (194). Zato pojmove nacionalne pripadnosti nije znanstveno utemeljeno prenositi na stoljeća u kojima nacionalna pripadnost još nije postojala. »Osjećaj pripadnosti i eventualna lojalnost nekoj, bez obzira kako definiranoj grupi uvijek je subjektivna i individualna odluka« (Blum 2002, 5).

Suprotno od Pandžićevog shvaćanja, nacionalna pripadnost ljudi nije zadata prirodnom: »nacionalnost nije prirodna« (Greenfeld 2001, 663) kao što ni nacija nije prirodna, nego je napravljena, konstruirana (Esbach 2000, 70). »'Da su nacije prirodni, Bogom dati oblik klasificiranja ljudi [...] — to je mit' (Gellner 1991, 77)« (iz Hobsbawm 1991, 21). Pandžić očito ne zna pa mu »treba usmjeriti pažnju na to da ni nacije ne nastaju prirodno, nego se stvaraju pomoću aktivnosti njihovih članova. A to ponekad ne žele priznati upravo osobe ili grupe koje su u tome jako angažirane« (Ammon 2000, 522) i čiji zadatak je »napraviti naciju unutar nezavisne države pomoću širenja vjere u postojanje nacije na čitavu populaciju« (Seton-Watson 1977, 3).

Znanstvena istraživanja pokazuju da »nacionalizam izmišlja nacije, a državna elita ih pravi i oblikuje« (Esbach 2000, 71). Zato je među znanstvenicima već desetljećima usvojeno da »slijedeći Benedicta Andersona (1983, pp. 15f.) polazimo od toga da su nacije mentalne konstrukcije, 'zamišljene zajednice', koje podržavljani politički subjekti gledaju kao odvojene političke entitete« (Wodak/de Cillia/Reisigl/Liebhart 1999, 3–4). Odnosno, »slažem se s Gellnerom kad on element umjetnog, izmišljanja i društvenog inženjeringa naglašava, koji ulazi u pravljenje nacije« (Hobsbawm 1991, 21). Već je klasičnom postala rečenica koju citiraju brojni povjesničari i sociolozi jer ističe konstrukcijski karakter nastanka nacije: »Napravili smo Italiju, sada moramo napraviti Talijane« (iz Hobsbawm 1991, 58).

Ako se želi utvrditi da li je proces pravljenja nacije uspio tj. da li postoji nacija, ne gledaju se neki objektivni kriteriji jer njih kod nacija nema, nego »nacija postoji kad znatan broj ljudi u nekoj zajednici sebe smatra nacijom ili se ponaša kao da su je formirali. Nije nužno da se čitava populacija tako osjeća ili ponaša i nije moguće dogmatski utvrditi minimalan postotak populacije koji se mora tako osjećati. Ako znatna grupa vjeruje u to, ona posjeduje 'nacionalnu svijest'. Zdrav razum nam kaže da ako je ta grupa jako mala (npr. manje od jedan posto populacije) i nije vješta u propagandi ili ne posjeduje jaku discipli-

niranu vojsku da je podrži dok nije sposobna da proširi nacionalnu svijest na mnogo šire slojeve populacije, onda ta nacionalno svjesna elita neće uspjeti u pravljenju nacije« (Seton-Watson 1977, 5).

Kod nas su prilikom pravljenja nacije u 19. i 20. st. »stajale na početku tog procesa svuda pojedine ličnosti«, pojedinci zbog individualne koristi: »često se radilo o pripadnicima slojeva kojima je ili prijetio društveni pad [...] ili su se borili za svoju društvenu i političku emancipaciju« (Hösch/Nehring/Sundhausen 2004, 471). Ta »borba za nacionalnost je borba za hegemoniju, kod koje dio tvrdi da govori u ime čitave nacije i da predstavlja nacionalnu jezgru« (Billig 1995, 27). Stoga ne iznenađuje što je proces pravljenja nacije »po pravilu praćen konfliktom i nasiljem. Poseban oblik identiteta se mora nametnuti. Jedan način razmišljanja o sebi, o zajednici i o svijetu mora zamijeniti druge koncepcije, druge oblike života« (ibid.), npr. pojedinci trebaju prestati određivati sebe prvenstveno kao Dalmatince ili Slavonce itd., i moraju se poistovjetiti s drugim pojmom, s nacijom. »U svakom pojedincu morala se odvijati promjena od lokalne, rođačke identifikacije zasnovane na relacijskoj kulturi podudarnosti ka manje geografski izravnoj ali ne i manje snažnoj privrženosti naciji« (Poster 1999, 236).

To se ne događa spontano: »volja naroda da živi u određenoj zajednici i obilježja koja diferenciraju i označavaju grupu, među koja se ubrajaju nacionalne varijante, ne razvijaju se prirodno, nego se u znatnoj mjeri naprave« (Ammon 2000, 523). Tako ni »nacionalni identitet nije dat (npr. kroz entitete kao što su 'priroda', 'karakter', 'mentalitet' ili 'podsvijest' naroda ili pojedinaca), nego je *napravljen*« (Brockmeier 2001, 219). Na primjer, »većina zapadnih koncepcija nacionalnog identiteta koje se pretvaraju da su ukorijenjene u dugačkim, ponekad mitskim povijesnim tradicijama — a te koncepcije uzrokovale su većinu zapadnih debata i ratova u 20. stoljeću — izmišljene su u zadnjoj trećini 19. stoljeća (Hobsbawm, 1983). Naravno, ta izmišljanja nisu imala i nemaju mnogo veze s pravom poviješću ili s istraživanjem povijesti« (Brockmeier 2001, 220). U pravljenje nacionalnog identiteta uključuju se pored političara i neki intelektualci, zaboravljajući da »nije ni u kojem slučaju obaveza intelektualaca da prave jedinstvo nacije (to je stvar državnika)« (Benda 1978, 63). Što će činiti nacionalni identitet, nije uvjetovano nekakvim prirodnim ili objektivnim svojstvima, nego se oblikuje: »Elite imaju znatnu sposobnost da oblikuju osnovne simbole i slike koje prave nacionalni identitet« (Kupchan 1995, 3).

Ispitivanja su pokazala »da se nacionalni identiteti, kao posebni oblici društvenih identiteta, proizvode i umnažaju, mijenjaju i razgrađuju *diskursom*« (Wodak/de Cillia/Reisigl/Liebhart 1999, 3–4). Budući da tu tezu podupiru brojni dokazi, postalo je »konstantno svojstvo suvremenih teorija o nacionalnim identitetima da su oni konstruirani diskursom, podložni promjenama i prepravljaju, a to svojstvo je u upadljivom kontrastu s ranijom predodžbom o nepromjenjivosti i povijesti kao istini te s esencijalizmom genetske datosti« (Howard/Gill 2001, 89) — ovu raniju predodžbu, odbačenu od strane znanstvenika, nalazimo kod Pandžića. Nadalje, znanstvenici ističu da u istraživanju »polazimo od toga

da [...] ne postoji *jedan* nacionalni identitet, nego vjerujemo da se diskursom prave različiti identiteti ovisno o publici, situaciji, temi i sadržaju. Nacionalni identiteti su zato promjenjivi, krhki i često dvosmisleni i difuzni« (Wodak/de Cillia/Reisigl/Liebhart 1999, 4). Usljed konstrukcijske prirode nacionalnog identiteta ne iznenađuje što se »nacionalna identifikacija zajedno sa svim njenim neugodnim posljedicama može promijeniti u toku vremena, čak i u vrlo kratkom razdoblju« (Hobsbawm 1991, 22).

Kao što je već rečeno, identitet ne dolazi iz naroda, nego naprotiv: »Bez obzira koja društvena grupa je prva zahvaćena nekakvom 'nacionalnom svijješću', narodne mase — radnici, seljaci — zadnje su zahvaćene njome« (ibid., 23). Dakle, »kolektivnom pojavom bilo etničke grupe bilo nacije postaje 'identitet' tek pomoću ciljane *konstrukcije*, tj. pomoću svjesnog pravljenja željenog stanja od strane etničkih odnosno nacionalnih elita, često svjesnim instaliranjem vlastitog kolektiva nasuprot drugim razgraničavajućim slikama neprijatelja« (Miedlig 1994, 25). A »zamišljajući nacionalnu jedinstvenost i homogenost, članovi nacionalne zajednice istovremeno konstruiraju razlike između sebe i drugih nacija, pogotovo kad se misli da druga nacionalnost ima svojstva podudarna onima vlastite nacionalne zajednice — to je slično Freudovom 'narcizmu malih razlika'« (Wodak/de Cillia/Reisigl/Liebhart 1999, 4). »Freud je jednom zaključio da što je manja stvarna razlika između dvaju naroda, sigurno će ih ona tim više zastrašivati u njihovoj mašti. Nazvao je taj efekt narcizmom male razlike« (Ignatieff 1993, 21–22).

Vlastito »nacionalno jedinstvo, međutim, postoji samo kao diskursna konstrukcija«, koju čini pet aspekata: prvi je *pripovijetka o naciji*, »drugi je *naglašavanje porijekla, kontinuiteta, tradicije i svevremenosti*. Nacionalni identitet se prikazuje u pripovijetci o nacionalnoj kulturi kao izvorni identitet, prirodno prisutan ali ponekad uspavan pa ga se mora probuditi iz uspavanosti. Cilj je slika nacionalnog karaktera (koja se očituje u diskursu) kao nepromjenjivog, neprekinutog i uniformnog bića«, treći aspekt je *izmišljanje tradicije*, četvrti je *mit o porijeklu*, kojem »se pridaje veliki značaj u izmišljanju nacionalne kulture. Porijeklo nacije se često smješta toliko daleko u prošlost da je zamagljeno vremenom i nije 'stvarno', nego 'postoji' negdje u 'mitskim' vremenima. Takvi mitovi igraju ulogu ne samo u službeno odobrenim pripovijetkama o naciji, nego i u oprečnim pripovijetkama koje se koriste kao instrument za izgradnju novih nacija«, peti aspekt je »izmišljena predodžba o 'čistom, izvornom narodu'« (Wodak/de Cillia/Reisigl/Liebhart 1999, 24). Kao što se iz citata vidi, svaki od tih pet aspekata pripada svijetu fikcije a ne svijetu činjenica. Svih pet aspekata nalazimo kod Pandžića, štoviše Pandžić na njima temelji čitav svoj tekst.

On misli da je današnja podjela ljudi na hrvatsku nacionalnost, slovensku nacionalnost, makedonsku itd. bila zadata objektivnim svojstvima tih ljudi. Međutim, »pojam nacionalnosti kao svijesti ili činjenice objektivnog identiteta zasnovanog na objektivnim svojstvima ljudi, bilo etničkim bilo geopolitičkim, nije rezultat empirijskog istraživanja, nego nekritičkog prihvaćanja« jednog pogleda na nacionalnost (Greenfeld 2001, 664–665). Empirijska istraživanja pokazuju

da »se nacije ne zasnivaju na činjenicama, nego na onome što ljudi smatraju činjenicama« (Altermatt 1996, 42). Grupu konstituiraju »ideološka slika o grupi«, »ima još čitav niz drugih dokaza da nacionalnu grupu integrira u ideologiji sadržana slika nacionalne grupe, a ne zajedničkost ili istost nekog svojstva« (Lemberg 1964 II, 59).

Pandžić, međutim, bez dokaza podrazumijeva da je zajedničkost ili istost oduvijek postojala u obliku nacionalne kulture (kao i Maroević, 183). Pa piše o stoljetnoj »kulturnoj tradiciji hrvatskoga naroda« (197), »kulturološki i povijesno samodefiniranoga kolektiviteta« (203), poziva se na »kulturne samoodređenosti jednoga naroda kroz povijest« (202). No, u povijesti to nije bio *jedan* narod. A granice kulture ni danas se ne podudaraju s nacionalnim granicama. U prethodnim publikacijama već sam citirala niz radova koji pokazuju nepoklapanje nacionalnih i kulturnih granica (Kohn 1962, 21; Le Page/Tabouret-Keller 1985, 234–235; Esbach 2000, 65; Reilly 2001, 5; Birnbacher/Friele 2003, 286) i koji utvrđuju da je kultura potpuno neprikladna za definiranje nacije (Reiter 1984, 191; Hatschikjan 1999, 19) pa neka Pandžić pročita te radove. Odavno je poznato da »postoje kulture koje obuhvaćaju više nacija, a postoje i nacije koje u sebi obuhvaćaju više različitih kultura« (Lemberg 1964 II, 45). Također je poznato da na našim prostorima ni u 19. st. još nisu postojale nacionalne kulture i zato se »nacionalistički imperativ: 'jedna država, jedna kultura'« ostvarivao brutalnim sredstvima (Gellner 1999, 95–96). A što se tiče današnjice, u njoj je opći trend »globalizacija kulture« (Poster 1999, 235).

Pandžić podrazumijeva i da je zajedničkost ili istost oduvijek postojala u obliku nacionalnog jezika (197, 201). Takav laički pogled na odnos jezika i nacije poznat je znanstvenicima kao »mit o identičnosti nacije i jezika« (Harth 2000, 352). Suprotno od mita, istraživanja pokazuju da se kod južnih Slavena »religijski, jezični i etnički kriteriji ne preklapaju« (Altermatt 1996, 123).

Nisu se preklapali ni u 19. stoljeću kad se kretalo u proces pravljenja nacija: budući da kod onih koji su se ujedinjavali u hrvatsku naciju »nije stajao na raspolaganju ni nekakav vlastiti jezik ni nekakva vlastita rasa kako bi se odabrani narod odlikovao naspram drugih, morala se naći nekakva povijesna misija hrvatske nacije u obrani kršćanstva protiv uleta s istoka da bi se slojevima stanovništva s nedostatnom samosviješću pomoglo da dođu do neophodnog osjećaja nadmoći« (Hobsbawm 1991, 142–143).

Pandžićeva tvrdnja da je jezik konstitutivni element hrvatske nacije neodrživa je jer nailazi na dvostruki problem: »Taj dvostruki problem sastoji se u tome a) što se hrvatsko jezično područje sastoji od tri regije s vrlo različitim dijalektima, od kojih je jedan, kajkavski, toliko blizak slovenskom da su ga ranije promatrači izvana zamjenjivali s njim. A specifično je i to što današnji kulturni i politički centar, Zagreb, povijesno pripada jednom manjem i marginalnom dijalektalnom području (kajkavskom). b) Nadalje, problem je i u tome što je baš ona varijanta koja je postala standardom — štokavska — najvećim dijelom identična s onom koju govore i 'glavni neprijatelji' — Srbi« (Kilian 1995, 376). Drugim riječima, Pandžić svojom tezom o podudaranju jezika i nacije ne-

gira postojanje zasebne hrvatske nacije, iako je neosporno da ona postoji jer između nacija se ni jezik ne mora bitno razlikovati, npr. »kao u slučaju srpsko-hrvatskog jezika« (Bienen 1995, 168). Zato se jezik, nacija, religija i država ne smiju poistovjećivati (Klose 1993, 69). Čak i »primjer Francuske, jedne od najranijih nacija, podcrtava slabost teorije koja nacionalni identitet gleda kao odraz objektivnog jedinstva i izdvojenosti bazirane na iskonskim, 'pradjedovskim' etničkim karakteristikama, i pogotovo na jeziku. Na primjer, jasno je da nema ništa više razloga da se francuski smatra pradjedovskim ili materinskim jezikom Francuza, nego što ima razloga da se engleski smatra pradjedovskim jezikom Amerikanaca nebritanskog porijekla. Nacionalni jezik nije inherentno svojstvo date nacije, nego se tvrdi da je to i interpretira se kao takav« (Greenfeld 2001, 666).

A nije ni potrebno da bude jer za postojanje nacionalnog jedinstva dovoljna osnova može biti zajednički pravni sistem (Barbour 1998, 46). To je poznato u suvremenom svijetu i zato nacionalnu pripadnost ni nama ni drugima nitko ne dovodi u pitanje, osim neznalica poput Pandžića koje misle da je za naciju neophodan zaseban jezik ili zasebna kultura. Po njima, dakle, ne postoji ni američka nacija, ni švicarska ni austrijska ni brojne druge.

Kako bi prošlost prilagodio svojoj tvrdnji o vječnom postojanju nacionalnoga jezika, Pandžić bez ustručavanja prepravlja prošlost. Njemu nije bitno ono što su autori iz prošlih stoljeća napisali, nego on tvrdi da zna što su *htjeli* napisati iako to nisu napisali. Tako tvrdi za gramatiku B. Kašića da je Kašić nجومe 1604. htio napisati gramatiku *hrvatskoga jezika* (186), premda Kašić jezik u njoj nije nazivao *hrvatskim* nego *ilirskim* i premda ga nije ograničavao na govornike na koje ga Pandžić po današnjoj nacionalnoj pripadnosti ograničava. U uvjerenju da bolje od Kašića zna što je Kašić htio, Pandžić je prevodeći Kašićevu gramatiku intervenirao u original i mijenjao ga, što je nedopustivo jer radi se o krivotvorenju originala. Njemački slavist H. Keipert je u svojoj negativnoj recenziji Pandžićevog prijevoda ukazao na ta prepravljanja i osudio ih. Jedno od njih je što je Pandžić pojam »ilirski« prebacio u »hrvatski«. Pandžić sada kako bi opravdao svoju zamjenu pojma »ilirski« pomoću »hrvatski« tvrdi da su se u ono vrijeme ilirske provincije podudarale s područjem »današnje Bosne i Hercegovine i Hrvatske, uključujući i kajkavsko područje Zagrebačke biskupije« (192). Međutim, sam Kašić 1633. točno nabroja što misli pod »tutte le provincie Illiriche«, i točno se vidi da se to ne podudara s područjem današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine jer Kašić navodi i Srbiju i Srijem: »tutte queste Prouincie dell Istria, della Croatia, della Dalmatia, della Bosna, del Stato di Ragusa, della Hercegovina, della Seruia, della Slauonia, Sirmiense, [...]« (v. *Književnu republiku* 5–6, 2007, 166–168). Sve je to Pandžić mogao pročitati kod Kašića, mogao je pročitati i u Keipertovoj recenziji, a mogao je pročitati i u tekstu iz *Književne republike* na koji reagira. Ali piše kao da nije pročitao.

Svojim željama prilagođava i druge rječnike i gramatike iz 16., 17., 18. st.: kad spominje »sve rječnike i gramatike 'slovinskoga' ili 'ilirskoga jezika' koje su stoljećima tiskali hrvatski jezikoslovci« (192), stavlja ih kao i Maroević (185)

sve pod »hrvatski jezik« kako ga on shvaća bez obzira što te gramatike i rječnici nose drugu oznaku jezika i što se opseg govornika tog jezika ne podudara s opsegom današnje hrvatske nacije, a autore tih rječnika i gramatika proglašava »hrvatskim jezikoslovcima«, tvrdeći da »pridjev 'ilirski', a posebice imenica 'ilirski jezik', pripada dakle u novome vijeku *isključivo* u jezičnu, kulturnu i političku tradiciju Hrvata« (194). To, međutim, nije točno jer *ilirski* je imao mnogo šire značenje i uključivao i druge južne Slavene (Friedman 1999, 6), a dokaze za to i literaturu koja ih sadrži već sam navela u prethodnim tekstovima pa neka se Pandžić tamo informira (*Književna republika* 1–2, 2004, 228; 7–8, 2005, 182, 193–194; 5–6, 2007, 160, 166–167; *Slovo* 17, 2008, 190–193). Ovdje još mogu dodati primjer kako ilirac D. Rakovac 1842. u *Malom katekizmu za velike ljude* odgovara na pitanje zašto se zovu Iliri a ne Hrvati da je to zato što »literatura treba da se protegne i na ostalu našu braću po krvi i jeziku, naime: na Slavonce, Dalmatince, Srblje, Kranjce, riječju sve jugozapadne Slavene. Pod imenom hrvatski ne može se protegnuti, jerbo svaki od ovih imao bi pravo zahtijevati da se njegovim imenom jezik i literatura naimenuju« (iz Kohler 2006, 114). Kaže da je ime ilirsko najbolje jer je to ime »kojim se mnogi jugozapadnoslavenski pisci od najdavnijih vremena do dana današnjega služe, koje je vrlo dobro poznato svim granam naroda jugozapadnoslavenskoga, koje Englezi, Francuzi, Talijani itd. kad govore o cijelom jugozapadnoslavenskom tijelu, vazda nam nadijevaju« (ibid.). Navedeni citat je samo jedan od primjera koji pokazuju da je pojam *ilirski* i prije 19. st. obuhvaćao »sve jugozapadne Slavene«, dakle da nije bio ograničen na one čiji potomci su se kasnije ujedinili u hrvatsku naciju.

Iz citata se također vidi da je pojam *hrvatski* u prošlosti imao drugo značenje i drugi opseg nego danas te da Pandžić nije u pravo kad tvrdi suprotno. Uostalom, literaturu koja to dokazuje već sam obimno citirala u prijašnjim tekstovima pa neka je Pandžić pogleda kako bi donekle smanjio prazninu u svojim spoznajama (*Književna republika* 1–2, 2004, 228; 7–8, 2005, 182, 193–194; *Slovo* 17, 2008, 190–193). Ovdje se može dodati da isto pokazuju i citati iz prošlih stoljeća koje donosi *Rječnik JAZU* pod natuknicom *Hrvat*, npr. »Štefan Tomaš kralj Srbljem, Bosni, Primorju, Homsci Zemlji, Dalmaci(ji), Hervatom, Doñim Krajem, zapadnim Stranam«, ili pod natuknicom *hrvatski*, npr. »Davši mu naredbu da porobi Dalmaciju i rvatsku zemlju« (A. Kačić, *Razgovor ugodni...*). I iz znanstvenih radova koji govore o prošlosti do 1918. vidi se da je oznaka *hrvatski* imala drukčije značenje i opseg nego danas, npr. »ujedinile su se na Balkanu Dalmacija, Bosna, Hercegovina, Hrvatska, Slavonija, dijelovi Banata, Bačka, dijelovi Baranje, Crna Gora i Slovenija iz bivše Austro-Ugarske Monarhije s Kraljevinom Srbijom« nakon 1. svjetskog rata u jednu državu (Altermatt 1996, 58).

Budući da kritiku što je naziv »ilirski« zamijenio nazivom »hrvatski« ne može znanstveno osporiti, Pandžić je prikazuje kao da se njome reklo da je Kašić napisao a Pandžić preveo »gramatiku nekoga nekoć nepostojećega na neki danas nepostojeći jezik«. Ali nijedan kritičar nije to rekao jer naravno da je

Kašić napisao gramatiku jednoga postojećeg jezika. Kritikom se reklo da se taj jezik nije podudarao s hrvatstvom: niti su njime govorili svi oni čiji potomci su nekoliko stoljeća kasnije oformili hrvatsku naciju, niti su njime govorili samo oni. Što se tiče jezične situacije danas, opet se ne radi o nekakvom nepostojećem nego o postojećem jeziku, kojim govori nekoliko različitih nacija, pa se taj jezik ni danas ne podudara s hrvatstvom.

Pandžić nije u stanju razmišljati izvan današnjih nacionalnih kategorija iako je riječ o stoljećima kada te kategorije još nisu postojale. Ako se štokavski iz prošlih stoljeća ne pripisuje isključivo danas postojećoj hrvatskoj naciji, Pandžića njegovo ograničeno poimanje navodi na zaključak da se pripisuje srpskoj naciji (194). Silom bi htio sve u prošlosti gledati pod današnjim nacionalnim oznakama, kao hrvatsko ili kao srpsko, pa zato ondašnje nazive »ilirski«, »slovenski«, koji se ne preklapaju s današnjim nacionalnim oznakama, proglašava »anonimnima« i »bez ikakva sadržaja« (187). Ali oni nisu ni anonimni ni bez sadržaja, nego se njihovo ime i njihov sadržaj ne uklapaju u nacionalnu mjeru, koju bi Pandžić po svaku cijenu htio na njih primijeniti. Kaže da ako je stari naziv *toskanski jezik* danas *talijski jezik*, zašto onda i stari naziv *ilirski jezik* ne bi danas bio *hrvatski jezik*. Zaboravlja da je toskanski postao standardni jezik jedne nacije (talijske), dok je ilirski jezik označavao prvenstveno štokavski, a štokavski je postao standardni jezik četiriju nacija (hrvatske, srpske, bošnjačke i crnogorske). Zato nije ispravno štokavski iz prošlih stoljeća pripisivati samo današnjoj hrvatskoj naciji, kako čini Pandžić primjenjujući argumentaciju tipa »Srbi (pravoslavni kršćani) [...] u Kašićevo vrijeme, barem koliko ja znam, pučkim štokavskim jezikom nisu ni pisali ni objavljivali svoja književna djela« (188–189). Zaista, pravoslavno stanovništvo nije pisalo i objavljivalo, ali zato je *govorilo* pučkim štokavskim jezikom. Osim toga, ni 99% katoličkog stanovništva nije *pisalo i objavljivalo* jer stanovništvo je u Kašićeva doba bilo nepismeno, kako katoličko tako i pravoslavno. A što se tiče samog Kašića, njega treba promatrati kao gramatičara predstandardnog razdoblja jezika koji je kasnije odabran za nadregionalni, dakle standardni, i u Hrvatskoj i u Srbiji i u Bosni i u Crnoj Gori. Sve četiri današnje nacije kad opisuju predstandardno razdoblje svog jezika mogu navoditi Kašićevu gramatiku, i to s njenim imenom u originalu, a ne klasificirati je poput Pandžića i većine srpskih lingvista kao isključivo hrvatsku ili poput manjine srpskih lingvista kao isključivo srpsku.

U nemogućnosti da ospori ono što su kritičari napisali, Pandžić izmišlja da kritika znači da Kašićeva gramatika nije stvarna pa onda to osporava pišući »radi se o stvarnoj gramatici« (197). Problem je samo što nijedan kritičar nije poricao stvarnost Kašićeve gramatike. Pandžić koristi još jednu tehniku: napravi jedno, a tvrdi da je napravio suprotno. Naime, u *Književnoj republici* nastupa kao osoba koja bi osudila kad bi netko prepravljao Kašića u originalu: »Time sam ujedno izbjegao, za razliku od prijevoda Kašić 2002, da 'ispravljam' Kašića u originalu. Takvo ispravljanje pretrpio je još više i još ružnije Kašićev slovničarski nasljednik« (199). S obzirom da Pandžić ovdje piše kako su ispravljanja originala ružna stvar i hvali sebe da on naspram konkurencije nije

prepravljao, čitatelj neće pomisliti da u praksi taj isti Pandžić radi suprotno. I dalje u tekstu Pandžić razne neznanstvene metode pripisuje drugima i osuđuje ih na riječima, a u praksi ih upravo on koristi. Npr. »iz današnje perspektive projekcijom prosuđuje« povijest i prenosi u povijest (200), »anakrono i reakcionarno« (207), »redukcionističkom jednostrukošću« (200), slijedi politiku (207), »posuđenu premisu potom povezuje s određenim« njemu osobno poželjnim tvrdnjama (200), »deducirana postavka [se] ili djelomice ili uopće *ne da razvidnim slijedom izvesti iz postavljenoga aksioma*« (200), »definicije opsegom tek za pojedinačne slučajeve važeće«, pa mu »usporedbe i metodičke kontrolne instance i ne trebaju« (202), »netko kome istina i nije bitna« (206), bolje bi »bilo da svoju teoriju uskladi s aktualnom jezičnom stvarnošću umjesto da stvarnost prilagođava svojoj (nazovi) teoriji« (207) — svi navedeni citati lijepo opisuju tehnike koje Pandžić primjenjuje.

Osim što izbjegava vidjeti sadržaj kritike onakvim kakav on jest, Pandžić izbjegava i suočavanje sa samim kritičarem. Naime, u mom tekstu *Akademičke bajke*, koji obuhvaća tridesetak stranica, radi se o Pandžiću na dvije stranice i to tako što je citirana Keipertova negativna recenzija Pandžićevog prijevoda Kašića. Pandžić reagira na te citate tako što reakciju naslovljuje meni, ali u njoj, kako kaže, »iako nevoljko, odgovaram Keipertu« (186). Budući da taj odgovor Keipertu obuhvaća preko polovine Pandžićevog teksta naslovljenog meni, postavlja se pitanje zašto se Pandžić nije usudio taj većinski dio svoje reakcije zasebno objaviti kao odgovor Keipertu. I zašto se ustručava objaviti ga u nekom njemačkom slavističkom časopisu s obzirom da je tamo izišla i Keipertova negativna recenzija? A o citatima iz Keipertove negativne recenzije koje sam navela kaže da su to »Kordićkine manipulacije njegovim [=Keipertovim] tekstom« (186), ali nigdje ne pokazuje u čemu bi se sastojala moja navodna manipulacija.

Istu tehniku etiketiranja bez navođenja dokaza Pandžić primjenjuje i kad se upušta u temu policentričnog jezika. Budući da HAZU tvrdi da srpskohrvatski nije policentrični jezik zato što nije postojao kolonijalni odnos ni početni zajednički standardni jezik, napisala sam da HAZU ne zna ni definiciju policentričnog jezika jer nijedna definicija ne navodi kolonijalnost i početni zajednički standardni jezik kao kriterij za određivanje policentričnog jezika (*Književna republika* 5–7, 2007, 150–151). Pandžić brani HAZU tako što tvrdi da definicije variraju »pa će Kordićeva izabrati neku njoj odgovarajuću definiciju a netko drugi drugu«. Ako je tako, zašto onda Pandžić ne navede neku internacionalnu definiciju policentričnog jezika u kojoj bi stajala kolonijalnost i početni zajednički standardni jezik? Ne navodi je jer definicija s kolonijalnošću i početnim zajedničkim standardnim jezikom ne postoji, što znači da je ispravna moja primjedba o neupućenosti akademika u definiciju policentričnog jezika.

Pandžić niti ima uvid u lingvističke definicije niti je čitao tekstove na koje reagira, a pita se: »Odakle Kordićevoj uopće ideja da je 'srpskohrvatski' jedan i to 'policentrični jezik'?« (200). Da je malo pogledao lingvističku literaturu ili citate iz nje u mojim tekstovima, ne bi postavljao takva autsajderska pitanja.

Kod određenih Pandžićevih tvrdnji, međutim, nije sigurno mogu li se one pripisati njegovoj neupućenosti ili se ipak radi o svjesnoj laži. On npr. odsječno tvrdi da »Heinz Kloss (1904–1987), koji je izraz 'policentrični jezik' i uveo, i kao primjer usput naveo i hrvatski i srpski, nikada nije dijelio mišljenje o stvarnoj jedinstvenosti srpskohrvatskoga jezika (hrvatski je u njegovoj teoriji primjer za *Ausbausprache*, srpski ne)« (201). Međutim, Kloss u svom najpoznatijem i najvažnijem članku, uvrštenom u knjigu od desetak najznačajnijih studija u svijetu o teoriji dijalekta napisanih u prethodnih 100 godina, ima poglavlje o policentričnim jezicima (1976, str. 310–312) i u njemu koristi baš srpskohrvatski (»Serbo-Kroatisch«) za oprimjeravanje policentričnog jezika, dok kao *Ausbau*-jezike navodi češki i slovački, a kao *Abstand*-jezike njemački i nizozemski. Usput rečeno, iz ovog Klossovog članka se vidi koliko je promašeno izjednačavati hrvatsko-srpsku jezičnu situaciju s češko-slovačkom ili s njemačko-nizozemskom jezičnom situacijom, što čini Matica hrvatska na internetu i što je naišlo na osudu kod inozemnih slavista (Völkl 1999, 329).

U mojim tekstovima i u brojnim radovima drugih lingvиста pokazuje se da je srpskohrvatski jezik policentričan kao npr. i njemački. Pandžić tvrdi da usporedba s njemačkim nije ispravna jer je njemački naspram srpskohrvatskoga na raznim teritorijima navodno tek »s vremenom stekao određene posebnosti, izgovorne i leksičke naravi primjerice« (201). To, međutim, nije istina: u germanistici je poznato da »od početka do danas u stvari nije postojao jedinstveni njemački jezik, nego samo regionalni varijeteti. Iako regionalnost izgleda da je univerzalna kategorija kod jezika, njemački se zbog niza sociokulturnih i jezičnopovijesnih razloga ubraja u one jezike kod kojih su varijeteti posebno važni: njemački se može smatrati prototipom heterogenosti unutar jednog jezika« (Földes 2002, 225). Već sam pisala da su regionalne posebnosti, i izgovorne i leksičke naravi, postojale davno prije nego što je njemački jezik u 19. st. standardiziran: u 11. st. već postoji poseban švicarski njemački pisani jezik, čije su se posebnosti u leksiku, morfologiji i drugome održale do danas (Sonderegger 1985, str. 1890–1901), a u Beču se od 13. st. koristi jedan također posebni pisani jezik (Wiesinger 1985, str. 1944–1945). Zato Reiffenstein (2001, 88) govoreći o policentričnosti njemačkog jezika umjesto izraza nacionalna policentričnost koristi izraz regionalna policentričnost jer policentričnost njemačkog jezika »uvjetovana je faktorima koji su stariji od današnjih nacija«. O tome se Pandžić mogao obavijestiti da je zavirio u navedene germanističke radove ili u citate iz njih u mojim prethodnim tekstovima (v. *Književnu republiku* 7–8, 2004, 262). Ovako, neupućeno tvrdi da »za razliku od svih policentričnih jezika gdje su se iz jednoga debelog stabla razvile različite snažne grane i manje-više slični plodovi, dva stara jezična stabla (hrvatski i srpski), u različito vrijeme posadena, nisu nikada uspjela srasti u jedno« (201). A u lingvističkoj literaturi je poznato da pored njemačkog ni razni drugi policentrični jezici nisu bili »jedno debelo stablo«, npr. kod malajskog policentričnog jezika teritorijalne diferencijacije su postojale već prije nego što su se teritoriji na kojima se taj jezik govori oformili kao države i nacije sa svojim nacionalnim varijantama (Haji

Omar 1992, 403–406). To je Pandžić također mogao saznati da je pogledao tekstone u *Književnoj republici* na koje reagira (7–8, 2004, 262).

Usporedbu s njemačkim Pandžić pokušava poreći stilom karakterističnim za njega tako što kaže »Glupost« (201) i tvrdi da se kod Nijemaca i Austrijanaca radi o zajedničkoj jezičnoj povijesti i o jednome kulturnom centru kroz povijest i danas, dok to kod Srba i Hrvata nije slučaj pa da stoga u našem slučaju nije riječ o policentričnom jeziku (201). Takvom tvrdnjom opet pokazuje vlastitu neobrazovanost jer znanstvenicima je poznato da njemački jezik »kao policentrični jezik nema jedan kulturni centar i njegova povijest, simbolička važnost i praktična korist jako variraju u različitim državama« (Ager 2001, 57). A da ne spominjemo kako ni oni koji su se ujedinili u hrvatsku naciju nemaju zajedničku jezičnu povijest jer čakavska regija je imala jednu, kajkavska drugu, a štokavska treću. Također i kulturni centri kroz povijest su im bili različiti, npr. Dalmatinci su imali druge kulturne centre naspram Slavonaca.

Pandžić tvrdi da namjerno prešućujem Ammonov rad iz 2005. u kojem autor spominje hrvatski i srpski (201). Međutim, ja sam baš taj rad i baš onaj njegov dio o kojem Pandžić govori navela kao primjer kako »tehnikе širenja raznoraznih dezinformacija i dovode do zabuna kod neupućenih inozemnih kolega, uslijed čega se pojavljuju proturječnosti u njihovim rečenicama: npr. odličan germanist Ulrich Ammon spominje hrvatski i srpski u svom radu iz 2005. str. 1537, a stranicu kasnije navodi kao kriterij za utvrđivanje da li se radi o jednom ili o nekoliko jezika međusobnu razumljivost. Očito je negdje naišao na netočnu tvrdnju da između Hrvata i Srba postoje znatne poteškoće u jezičnom sporazumijevanju« (v. »O naciji, povijesti i jeziku«, *Književna republika* 1–2, 2008, 200).

Pandžić i krivotvori Ammona tvrdeći da Ammon srpskohrvatski jezik navodi kao razdijeljeni jezik »upravo zbog povijesnih uzroka i okolnosti«, tj. zbog toga što u povijesti, kako Pandžić kaže, nikada nije bio »jedno debelo stablo« (202). A Ammon piše suprotno: on kaže da se razdijeljeni jezik može identificirati kao takav samo ako je u određeno doba svoje prošlosti bio jedan, dakle samo ako je u prošlosti bio Pandžićevo »jedno debelo stablo«, usp. »a divided language can only be identified as such in the face of its history: it must at some time have been undivided« (1537). Ili možda Pandžić ne zna engleski jezik pa nije dobro razumio Ammonovu rečenicu koju parafrazira?

Pandžićeva parafraza Ammona sadrži i »iako su nekada bili, milom ili silom, sastavljeni« (202) pa ispada da ovo »milom ili silom« potječe od Ammona. Međutim, Ammon nigdje nema »milom ili silom« niti bilo što nalik tome, a nema ni »sastavljeni« nego »nepodijeljeni« (*undivided*). Pandžić koristi takva svoja ubacivanja kako bi sugerirao da je na jezičnom planu sprovedeno nasilje nad Hrvatima. Gradi mit o jezičnom unitarizmu tvrdeći da su u našem slučaju »režimi s velikim oklopima pokušavali prikovati jedno stablo uz drugo«. Da to nije istina, već sam navela dokaze u tekstovima *Kroatistika i nacionalizam, Filologija laži, Pseudoznanost na djelu* (*Književna republika* 9–12, 2005, 219–228; 9–10, 2006, 154–163; 7–9, 2007, 240–242). I sam Pandžić ne htijući nudi prim-

jere koji pobijaju mit o jezičnom unitarizmu, npr. kad kaže da izraz *uhititi* »hrvatska književnost i službena uporaba u crkvi — u kontinuitetu — koriste [...] i u vremenu nakon Novosadskoga dogovora« (206). A pita se »je li Korđićeva toliko neupućena ili pak toliko drska da misli kako će joj to netko povjerovati?« (206). No za razliku od Pandžićevih tekstova, u mojim tekstovima ne traži se od čitatelja da slijepo vjeruje autoru, nego se navode dokazi koje čitatelj može provjeriti i onda samostalno donijeti zaključak.

Kao što Pandžić ubacuje ono što u Ammonovom radu ne piše, tako izbacuje ono što piše i što baca sasvim drugo svjetlo na Pandžićeve tvrdnje. Naime, baš na onim stranicama na koje Pandžić upućuje kod Ammona mogao je pročitati da Ammon kao kriterij za policentrične jezike uzima međusobnu razumljivost i stupanj jezične udaljenosti ističući da je »korisno razlikovati tri stupnja jezične distance: *malu* (tipičnu za standardne varijetete istog policentričnog jezika, npr. između austrijskog standardnog njemačkog i njemačkog standardnog njemačkog), *srednju* (minimalnu jezičnu udaljenost između standardnih varijeteta različitih jezika (*Ausbau*-jezika), npr. između standardnog luksemburškog i njemačkog standardnog njemačkog) i *veliku* (= *Abstand*; dovoljnu da bilo koja dva varijeteta predstavljaju različite jezike, *Abstand*-jezike)« (1538). Kod Ammona se ta tri stupnja jezične distance podudaraju s tri stupnja međusobne razumljivosti: »*Abstand* sprečava međusobnu razumljivost (srednja jezična distanca dopušta je s mnogo napora, a mala jezična distanca s lakoćom)« (ibid.). Kad Ammonove kriterije primijenimo na našu jezičnu situaciju, moramo priznati da je međusobno razumijevanje u našem slučaju moguće s lakoćom, što znači da se radi o maloj jezičnoj distanci, a ona je po Ammonu »tipična za standardne varijetete istog policentričnog jezika«. Budući da Ammon ne zna naš jezik (niti neki drugi slavenski jezik), njemu nije poznato kakva je međusobna razumljivost između Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca kada govore standardnim jezikom. Ali Pandžić dobro zna da se nabrojane nacije razumiju s lakoćom, što znači da je namjerno prešutio kako primjena Ammonovih kriterija pokazuje da se kod nas radi o jednom policentričnom jeziku.

Pojedine međunarodne organizacije potrudile su se saznati kako u našem slučaju stvari stoje s međusobnom razumljivošću. Tako su od strane Tribunala u Haagu »u prvoj polovini 1995. zamoljena dva ugledna slavista iz Amerike, profesor Morton Benson s Pennsylvanijskog sveučilišta i profesor Wayles Browne s Cornellskog sveučilišta, da daju svoje mišljenje o razlikama između bosanskog, hrvatskog i srpskog, tj. da kažu da li netko tko govori jedan od tih jezika može opravdano tvrditi da ne razumije druga dva« (Draženić-Carrieri 2002, 50–51). U svom odgovor W. Browne piše: »Razlike između standardnih oblika srpskohrvatskog su dovoljno male da osoba pred sudom ne može opravdano odbiti prevodioca zbog toga što on koristi jedan standardni oblik tog jezika, a osoba pred sudom drugi« (ibid., 51). I »profesor Benson također zaključuje da 'varijante srpskohrvatskog, kako ih koriste obrazovani govornici, međusobno su razumljive jednako kao i varijante engleskog. Razlike između tih varijanti mogu se ukratko sažeti na sljedeći način: postoje fonetske/pravopisne

razlike — reka/rijeka. One su dobro poznate i međusobno razumljive. Praktično ne postoje gramatičke razlike. Postoje razlike u leksikonu ili rječniku: decembar — prosinac. Većina tih razlika je dobro poznata i međusobno razumljiva. Srpski prevodilac koji možda ne zna što je prosinac može jednostavno pitati govornika za objašnjenje. Mora se naglasiti da će kompetentan, iskusan srpski prevodilac znati značenje hrvatske verzije. Potreba da pita za objašnjenje pojavila bi se jako rijetko. (U rijetkim slučajevima će možda i američki prevodilac trebati objašnjenje od govornika britanskog engleskog, npr. ako ne zna da je britansko 'diversion' u sjevernoj Americi 'detour'). Da zaključim, jedan kompetentan prevodilac može prevoditi sve tri varijante srpskohrvatskog« (ibid.). Inače, o međusobnoj razumljivosti Pandžić mi pripisuje da samo ja znam kako se razumljivost može izmjeriti, što naravno nije točno jer i sam je mogao pročitati da sam uputila na monografije američkih lingvista u kojima je razrađena metoda mjerenja međusobne razumljivosti na primjerima brojnih jezika u svijetu (*Književna republika* 1–2, 2007, 190; *Feral Tribune* 25/1162, 11. 1. 2008, 35).

S ciljem blefiranja upućenosti Pandžić kaže da se sociolingvistička teorija o policentričnosti »rodila sedamdesetih godina 20. st., pa su neki hrvatski jezikoslovci pomislili da mogu taj izraz preuzeti jer je bio donekle kompatibilan s teorijom varijanti, varijeteta i sl.« (200). Ali i ta tvrdnja samo potvrđuje njegovu neupućenost jer počeci te teorije su već u 50-im godinama (Ammon 1995, 43–46) i izraz »donekle« kompatibilan potpuno je neprikladan za opisivanje odnosa između policentričnog jezika i varijanti jer jedno je dio drugoga: policentrični jezik se sastoji od varijanti/varijeteta. Pandžić više puta ponavlja da se kod teorije o policentričnom jeziku radi o mojoj teoriji »jedinственoga jezika«, »da je to jedan i jedinstven jezik«. Time pokazuje da nije razumio ni najosnovniju stvar kod policentričnog jezika, naime da takav jezik nikada nije jedinstven. Upravo zato se i naziva policentričnim što nije jedinstven. Već sam više puta pisala da srpskohrvatski nikada nije bio jedinstven i da to nije ni sada, nego je policentričan otkako je standardiziran (*Književna republika* 7–8, 2003, 193; 7–8, 2004, 258–261; 9–10, 2006, 166; *Studi Slavistici* 3, 2006, 324–325).

Upuštajući se u sociolingvističke kriterije Pandžić bi htio predstaviti kao kriterij »stvarnu želju govornika« (210), »uvjerenja govornika« (211), »mišljenja govornika« (204), premda to nisu sociolingvistički kriteriji i ne utječu na sociolingvističke zaključke o jeziku. Naime, sociolingvistika može konstatirati da govornici imaju određeno mišljenje o jeziku ali ona ga ne preuzima kao znanstveno utemeljeno jer radi se o mišljenju laika. Npr. svjetski poznat sociolingvist Joshua Fishman utvrdio je kako kod raznih naroda postoji uvjerenje da njihov jezik potječe od zlatne ptice. Time što je to Fishman opisao u svojoj sociolingvističkoj knjizi nije to uvjerenje ujedno postalo i uvjerenje sociolingvиста, nije postalo znanstveno utemeljeno uvjerenje. Štoviše, »lingvisti i društveni psiholozi koji su istraživali narodne stavove ustanovili su da su tvrdnje ljudi o jeziku netočne i da su često u kontradikciji s njihovom stvarnom upotrebom jezika« (Milroy/Milroy 1999, 15). Pandžićevo poistovjećivanje laičkih stavova o jeziku

sa sociolingvističkima je isto što i poistovjećivanje alkemije s kemijom, ili astrologije s astronomijom, ili vračeva s fakultetski školovanim liječnicima. U skladu s tim zastupanjem neukog pristupa jeziku Pandžić je svoj tekst i naslovio »Protiv jezikoznanaca« (209).

O lingvističkom genetskom kriteriju Pandžić tvrdi da je »neodrživ« (203), tj. da to što je štokavica uzeta za standardni jezik na teritoriju današnje Hrvatske, Srbije, Crne Gore i Bosne ne igra nikakvu ulogu kod utvrđivanja da li se radi o jednom ili o nekoliko standardnih jezika. Kao razlog navodi da »su se ponekad različiti književni jezici izdiferencirali na monodijalekatnoj osnovi (npr. *plattdeutsch* vs. *nizozemski* i, jednim dijelom, vs. *njemački*)« (203). Međutim, nije točno da *plattdeutsch* i *nizozemski* imaju monodijalektalnu osnovu: među germanistima je neosporno da se *plattdeutsch* razvio od *altniedersächsisch*, dok se *nizozemski* razvio od *altniederfränkisch*. Također nije točna ni Pandžićeva tvrdnja da *plattdeutsch* i *njemački* imaju monodijalektalnu osnovu: *plattdeutsch*, ili kako ga germanisti češće nazivaju *Niederdeutsch*, i *njemački* odnosno *Hochdeutsch* su povijesno genealoški dva različita zapadnogermanska jezika, dakle nemaju monodijalektalnu osnovu. Razumljivo je da Pandžić nije upućen u te teme jer osim što nije slavist, on nije ni germanist. Međutim, nije razumljivo zašto izriče tvrdnje za koje svatko može ako ih ide provjeravati otkriti da nisu točne. Možda je kao učitelj vjeronauka navikao da se tvrdnje ne provjeravaju, nego je sve samo stvar vjere. Ali u znanosti to ne funkcionira: da bi tvrdnje imale znanstvenu težinu, moraju biti provjerljive, u skladu s iskustvenom stvarnošću i bez kontradikcija. Kaže da je genetski kriterij »neodrživ« i zato što se standardni jezik u Hrvatskoj razvio »na pluridijalekatnoj osnovi« (203). Ni ta tvrdnja, međutim, nije točna jer standardni jezik u Hrvatskoj je štokavski, dakle nije pluridijalektalan nego je monodijalektalan.

O vremenu prije nekoliko stoljeća Pandžić kaže da »na konfesionalnoj osnovi je i jezik davno prije 20. st. postao razlikovni *marker* u određenim zajednicama, barem onaj jezik koji je bio službeni u crkvi. Srbi i Hrvati su se, dakako, i onda ponegdje na tržnici usmeno sporazumijevali, ali im je stoljećima *službeni i prestižni jezik bio različit*« (208). No, kad bi razlike u jeziku crkve bile dokaz da ljudi govore različitim jezicima, to bi značilo da danas Nijemci u Njemačkoj ne govore jednim jezikom nego nekoliko različitih jezika: protestantski, katolički, muslimanski, jezik Jehovinih svjedoka itd. Germanisti, međutim, ne primjenjuju Pandžićevu logiku: ne pada im na pamet da na osnovi bilo prošlih bilo današnjih razlika između jezika crkvi izvlače zaključak kako pripadnici različitih religija govore različitim jezicima. Općepoznato je da »religijska pripadnost ne znači vlastiti dijalekt« (Kilian 1995, 377), a kamoli jezik. Pandžić zbog svog vjeroučiteljskog poziva subjektivno precjenjuje značaj jezika crkve, ali objektivno gledano jezik crkve je samo jedan žanr u mnoštvu drugih jezičnih žanrova. Osim toga, kad se Pandžić poziva na *službeni jezik u crkvi* iz prošlih stoljeća kao dokaz da Hrvati i Srbi danas govore različitim jezicima, to je dodatno nelogično i zbog sljedećeg razloga: kod najvećeg dijela katolika na prostoru današnje Hrvatske je u prošlim stoljećima službeni jezik u crkvi bio

latinski, pa kako upotreba latinskog u crkvi može biti dokaz da je katoličko i pravoslavno stanovništvo, koje ni jedno ni drugo nije znalo latinski, govorilo različitim jezicima.

Usput rečeno, za gornji Pandžićev citat tipično je da Pandžić laički podrazumijeva kako podjela stanovništva po nacionalnoj osnovi postoji iz davnih stoljeća. A perfidno je što želi sugerirati da je sporazumijevanje unutar tog stanovništva bilo minimalno kad kaže da su se »ponegdje na tržnici usmeno sporazumijevali«. Vrlo perfidno želi i definiciju standardnog jezika proglasiti neupotrebljivom za prošla stoljeća pišući: ako je »po definiciji — polazeći od realnoga stanja danas — standardni jezik polifunkcionalan (uporaba u školstvu, sudstvu, administraciji, medijima), kako su ga mogli imati Hrvati u vrijeme kada su sudstvo i administracija bili na talijanskom, njemačkom ili turskom jeziku? Gdje je bilo školstvo? Gdje mediji? Koji su jezik u ono vrijeme imali Hrvati? Jedna je, posve promašena i ahistorijska mogućnost iz ovoga 'standardološkog kratkog spoja s poviješću' zaključiti da Hrvati, recimo u 17. st. nisu imali nego tek u 19. svoj (normirani, kodificirani) jezik koji bi odgovarao današnjoj meta-jezičnoj definiciji« (208). Ali Pandžić govoreći o definiciji standardnog jezika i njenoj navodnoj neprimjenjivosti na prošla stoljeća, prešućuje osnovno svojstvo iz definicije, a to je nadregionalnost (Daneš 1988, str. 1507). Kriterij nadregionalnosti moguće je primijeniti bez obzira o kojem se stoljeću u prošlosti radi (zato ga Pandžić i prešućuje). A primjena tog kriterija pokazuje da do sredine 19. stoljeća nije bilo nadregionalnog jezika koji bi povezivao sve stanovnike na teritoriju na kojem se danas proteže Hrvatska. Također pokazuje da kad je sredinom 19. st. izabran štokavski za nadregionalni jezik, ta jezična nadregionalnost obuhvatila je i ondašnju Srbiju, Bosnu i Crnu Goru.

Naime, neosporno je da »su postignuća Ljudevita Gaja i s njim Antuna Mažuranića i Ignjata Antona Brlića utoliko veća što im je vrlo brzo uspjele nadregionalno ostvariti ona četiri gore spomenuta koraka, i to bez pomoći bilo kakvih moćnih institucija« (Kohler 2006, 122). Jednako je neosporno da »su se pri izboru štokavskog pozivali na njegovu književnu tradiciju u dubrovačkoj renesansi, na broj govornika na hrvatskom području i na kompatibilnost sa Srbijom. Imamo li u vidu da je pored štokavske postojala i kajkavska književna tradicija i da se oko kulturnog centra Zagreba govorio kajkavski, onda je jasno da je pri izboru dijalektalne osnove odlučujuću ulogu odigrao interes za jezičnim ujedinjavanjem sa Srbijom. Odluka u korist štokavskog je jednoznačan pokazatelj te želje, i u tom smislu donešena je pragmatično« (ibid.).

To što je Vuk Karadžić u 19. st. par desetljeća prije Lj. Gaja i A. Mažuranića izabrao štokavsku ijekavicu za standardni jezik ne igra nikakvu ulogu kod traženja odgovora na pitanje da li Srbi i Hrvati danas govore istim standardnim jezikom. A Pandžić piše kao da je za odgovor na to pitanje presudna stvar tko je bio prvi (189, 192–193), i onda još i netočno pripisuje prvenstvo onima koje on želi.

Pandžić navodi da je štokavicu Vuk Karadžić gledao kao kriterij za definiranje srpske nacije (210). Međutim, »ne izgleda vjerojatno da je Karadžić iz-

jednačio štokavicu sa srpstvom u zloj namjeri, nego je stvar u tome da je u 19. st. vladao začuđujući nedostatak informacija u vezi s tim pitanjem« (Kilian 1995, 379). Uostalom, Karadžić je i sam napisao da odbacuje to izjednačavanje jer vidi da se s njime ne slažu ondašnji Hrvati i prešao je na definiranje srpske nacije po pravoslavlju a hrvatske po katoličanstvu (ibid., 380). Napisao je kako je svjestan da će se stranci smijati podjeli naroda prema religiji, ali da on ne vidi neko drugo rješenje osim ovoga i da se nada »da će svaki razuman hrvatski patriot biti zadovoljan njime« (ibid.). Kilian (ibid.) potvrđuje da »to čemu su se stranci u ono vrijeme zaista mogli smijati, nije samo što je usred sekularnog 19. stoljeća ovdje uzeta religija kao kriterij za razlikovanje nacija, nego i činjenica što su na taj način običnom konverzijom od Hrvata mogli nastati Srbi a od Srba Hrvati«. Citirajući Karadžića Kilian ističe da je ovaj priznavao pravo na samoodređenje jer je pisao »onaj tko hoće neka se naziva Hrvatom«, što je sasvim u duhu današnjeg shvaćanja nacionalnosti. Ističe i Karadžićeve rečenice koje dokazuju njegovu želju da zadovolji i jedne i druge, »a upravo ta dobra namjera mu se danas često poriče« (ibid., 380–381).

274

Kad je već riječ o dobrim namjerama, njih Pandžić pripisuje današnjim puristički nastrojenim jezikoslovcima u Hrvatskoj tvrdeći da oni u stvari nisu puristi nego se radi o »tobožnjim puristima« (185) i o »pokojoj purističkoj intervenciji u leksikon« koja je »bila tek bezazleno mala i nužna reakcija« (206). Doista, toliko je bila »pokoja« i »bezazleno mala« da su se »mnogi iseljenici iz Hrvatske tužili kako ne razumiju novi hrvatski jezik i da osjećaju odbojnost prema inzistiranju iz Zagreba da se jezik čisti od srbizama« (Greenberg 2001, 26). Općepoznato je da »su se u Hrvatskoj nakon 1991. internacionalizmi poput *avion*, *aerodrom* gledali kao srbizmi i zamjenjivali« (ibid., 27). Kilian (1995, 384–388) analizom članaka hrvatskih autora iz 90-ih godina pokazuje da u njima vlada puristička linija i zaključuje na primjeru purističkog pristupa S. Babića da to nije »demokratsko ponašanje prema jeziku«. O purizmu Pandžić tvrdi da ne postoji povezanost »između ideologije *nacizma* i *purizma*« (200) — misli da je dovoljno da on kaže da ne postoji pa da je tako. No lingvisti koji su istraživali tu temu naveli su dokaze o povezanosti tih ideologija, što je Pandžić mogao saznati da je čitao njihove radove ili citate iz njih u mojim prethodnim tekstovima (*Književna republika* 11–12, 2003, 177–178; 9–12, 2005, 214–218).

Pandžićevo zastupanje purizma očituje se i kad riječi stranog porijekla označava kao kontaminaciju pa kaže »kontaminacija talijanskih riječi kod čakavaca« (195). Kad bi riječi stranog porijekla zaista bile »kontaminacija«, onda bi najprestižniji jezik na svijetu bio i najkontaminiraniji, naime engleski jezik se 70–80% sastoji od riječi stranog porijekla. Pandžićev stav prema riječima nije ništa drugo nego izraz njegove jezične nesnošljivosti: »Podsvjesna jezična nesnošljivost iskazuje se i u purističkom ustrajavanju na tradicionalnoj jezičnoj upotrebi odnosno u pretjeranoj borbi za 'održavanje čistoće' vlastitog jezika pred stranim utjecajima« (Mattusch 1999, 15). Pandžićev stav je i izraz preskriptivizma: »Za jezične puriste, suprotno od deskriptivnih sociolingvista, razlika između standarda i nestandardnih varijacija je potpuno jasna. Određeni

jezični oblik je ili pogrešan ili ispravan. Ili je unutar kategorije *ispravnog jezika* ili je izvan nje. Jezični puristi tvrde da znaju što je ispravan jezik. [...] To je sasvim sigurno opasan stav. On dijeli ljude u dvije grupe: insajdere i autsajdere, prijatelje i neprijatelje. Kao rezultat toga najvjerojatnije slijede konflikti« (Janicki 1993, 106). Pandžić navodno i sam zastupa shvaćanje da je zadaća (socio)lingvisti deskriptivna (opisivati) a ne preskriptivna (propisivati) (209), dok u praksi sprovodi suprotno, npr. zahtijeva da se izbací riječ *uhapsiti* i da se koristi isključivo *uhititi* (206).

Ujedno izmišlja da ja zahtijevam da govornici »moraju prihvatiti jedinstveni jezik« (210), da im ga želim »nametnuti« (211) i da tvrdim da je srpskohrvatski »zakonopravilan«. Nije mogao navesti neku stranicu u mojim tekstovima gdje bi takve tvrdnje stajale, što je i razumljivo jer u mojim tekstovima piše suprotno: iznose se razlozi protiv bilo kakvog nametanja govornicima i protiv zakonskog uplitanja u slobodu služenja jezikom (*Književna republika* 11–12, 2003, 176–178, 189–190; 5–6, 2004, 220–225; 9–12, 2005, 212–215; 1–2, 2007, 185–193; 5–6, 2007, 150, 169–170). Pandžić nastupa kao da je unitarizam konstatirati da Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore jednim policentričnim jezikom. Međutim, to nije unitarizam jer nimalo ne utječe na samostalnost država, na odvojenost nacija, na varijantske razlike u jeziku tih nacija, na jezične navike ljudi. Ništa ne mijenja u stvarnosti, nego ljudima osvještava kakva je ta stvarnost. Znanstvenik je dužan konstatirati ono što je stvarnost jer inače laže, a to je nespojivo sa znanošću. »Vrijednosti intelektualaca, od kojih su najvažnije pravednost, istina i razum, odlikuju se trima obilježjima: statične su, nekoristoljubive, racionalne. [...] Što se tiče istine, ona je intelektualna vrijednost utoliko da se čovjek nje drži bez obzira na posljedice, kako pozitivne tako negativne, koje iz nje proizlaze« (Benda 1978, 75, 79). A Pandžić sugerira da se znanstvenik treba rukovoditi prema posljedicama, da su one negativne za mene zbog ovoga što pišem i da bih imala pozitivne posljedice ukoliko bih se odrekla tekstova iz *Književne republike* (206, 211). Ali zaboravlja da takvo odricanje ništa ne bi utjecalo da se stvarnost promijeni u smjeru koji on želi. Jer bez obzira što se znanstvenik Galileo Galilei pod pritiskom vjeroučitelja odrekao svojih knjiga, Zemlja je kružila oko Sunca i tada kao i danas. Pandžić usto ima obraza pitati me je li mi poznato iz vremena SFRJ da će politički podobna osoba »organizirati policijsku i novinsku hajku, po potrebi i zatvorsku skrb« zbog nećijih nepodobnih stavova o jeziku (207) — on dobro zna da mi je to poznato, ali ne iz vremena SFRJ nego iz današnjice, kada mi je početkom godine Luka Pavlović u *Fokusu* (br. 399, 4. 1. 2008., str. 16) prijetio zatvorom zbog ovoga što pišem o jeziku u *Književnoj republici*, a Pandžić mu se nastavljaćući novinarsku hajku pridružio u narednim brojevima *Fokusa*. Nadalje, Pandžić piše i da »o jeziku udžbenika su zaključivale posebne komisije« (207), što mi je također poznato iskustvo, ali ne iz vremena koje spominje Pandžić nego iz današnjice, u kojoj se komisije službeno zovu *povjerenstva*.

Pandžić tvrdi da je *policentrični srpskohrvatski jezik* bio i ostao pokušaj nametanja govornicima. Međutim, policentrični jezik je baš suprotno jer on znači

priznavanje nacionalno–varijantske raslojenosti jezika. Već i sama oznaka *policentrični* utvrđuje stanje da govornici neujednačeno govore, a to je suprotno od pokušaja da ih se ujednači. Iz ovoga se vidi i koliko je promašena Pandžićeva tvrdnja da se definiranjem jezika kao policentričnog suspendira jezična realnost naroda i država (210). Upravo definiranje jezika kao policentričnog ističe postojanje jezičnih posebnosti između naroda ili država i time u potpunosti uvažava jezičnu realnost. Pandžić tvrdi i da je dvodijelni naziv bio i ostao pokušaj nametanja govornicima. No, dvodijelni naziv nikada nije nametan govornicima, nego je bio i ostao naziv koji koriste znanstvenici: »kreirali su ga strani znanstvenici« jer im je trebao naziv za jezik »za koji nije postojalo posebno ime među njegovim govornicima« (Lencek 1976, 46). Dvodijelno imenovanje »nikad nije postalo dio aktivnog rječnika neobrazovanih govornika« (ibid., 45). Nitko i nije zahtijevao niti danas zahtijeva da laici koriste dvodijelnu oznaku. S obzirom da Maroević u svojoj reakciji sebe definira kao laika o jezičnim pitanjima (185) i završava tekst tvrdnjom da će navodno baš meni u inat koristiti oznaku *hrvatski jezik*, time samo potvrđuje — ono što je i sam napisao — da nije čitao moje tekstove (181) jer u njima je više puta eksplicitno rečeno da laici mogu nazivati jezik kako god hoće (*Književna republika* 1–2, 2001, 239; 11–12, 2003, 186; 7–8, 2004, 273; 7–8, 2005, 173; 7–9, 2007, 225; 1–2, 2008, 201). Drukčije stvari stoje s lingvistima jer oni su dužni rukovoditi se znanstvenom utemeljenošću naziva, a naziv *sprskohrvatski* je znanstveno utemeljen (Pohl 1997, 69). Od lingvista se očekuje da objektivno pristupe tim temama, nije opravdana »politika skrivanja glave u pijesak jer te teme postoje bez obzira htjeli ih mi primiti na znanje ili ne. Osim toga, znanost principijelno ne smije imati tabu teme« (Szücs 1981, 52).

Iz Pandžićeve tvrdnje da u policentričnost jezika »mogu tek pokojega naivnog čitatelja *Književne republike* i(ili) neizlječivoga Jugoslavena uvjeriti« (211) vidi se da Pandžić ne samo što jezik pogrešno identificira s nacijom nego ga pogrešno identificira i s državom. Nasuprot Pandžiću, ja u svojim radovima navodim brojne primjere koji dokazuju da se jezik ne mora podudarati s državom (*Književna republika* 7–8, 2003, 186, 192, 198; 7–8, 2004, 277). Niti je, dakle, neobično što se jedan policentrični jezik govori u četiri države niti policentričnost jezika smanjuje nezavisnost tih država. To također znači da kad pokazujem da Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore jednim policentričnim jezikom, time ni u najmanjoj mjeri ne izražavam želju za nastankom nekakve zajedničke države. Pandžić bi silom htio lingvistiku izmiješati s politikom, ali to su dvije suštinski različite stvari. Osim toga, u znanosti je poznato da »niti nastanak niti nestanak država nije sam po sebi nešto pozitivno ili negativno« (Blum 2002, 3).

U nedostatku znanstvenih dokaza Pandžić koristi emocionalan diskurs: na lingvistički utemeljene konstatacije da Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore policentričnim jezikom lijepi etiketu da su one »recidivi jedne mučne prošlosti i propale ideologije« (202), tako »su topovi iz Kragujevca pokušavali kod Dubrovnika [...] tvrditi da je štokavski jedan jezik i za jedan narod« (205), »krva-

vom komasacijom tenkovske dijalektologije, tj. *srpskoštokavske balistike*« (204), pisati da je jezik policentričan je isto što i definirati jezik »granatom« (204), takvo pisanje ima posljedice »koje mnogi nisu preživjeli« (211), na takvom pisanju »Vojislav Šešelj bi pozavidio« (206), takvo pisanje znači »krvavu *srpskoštokavsku balistiku* i *kvaziteorijsku serbokroatističku rabulistiku u 20. st.*« (206), »kada su po Zagrebu padale srpskoštokavske granate« (206). Doista, za jednog učitelja vjeronauka Pandžić sasvim dobro koristi govor mržnje i huškački jezik.

Meni predbacuje neetičnost što ne primjenjujem emocionalnost (204). Očito mu nije poznato da baš etika zahtijeva od znanstvenika da zadrži objektivnu distancu prema onome o čemu piše i da zastupa istinu bez obzira na vlastite emocije i na emocije drugih. Znanstveniku je pri istraživanju jezika svejedno da li Englezi i Amerikanci govore istim jezikom, odnosno da li Austrijanci i Nijemci, ili Hrvati i Srbi govore istim jezikom — on istražuje i iznosi rezultat istraživanja. To što rezultat u gore nabrojanim slučajevima glasi da govore istim jezikom, znanstvenika ostavlja ravnodušnim, a jednako ravnodušan bio bi i da je istraživanje dalo suprotan rezultat. Znanstvenik je dužan biti neutralan i objektivan jer »imperativ znanosti je staviti u pozadinu sve što je osobno i pratiti jedino interes spoznavanja i znanja« (Buden 2005, 7). Pandžiću kao vjeroučitelju i ne mora biti poznata znanstvena etika, ali bi mu morala biti poznata etika njegove vjeroučiteljske profesije a ipak se ni nje ne drži propovijedajući suprotno od onoga »ljubi svoga bližnjega kao samoga sebe« i »ako te netko udari, okreni mu i drugi obraz«. Huškanje i mržnja u Pandžićevom tekstu pokazuju koliko je u pravu Richard Dawkins (2007, 12) sa svojom tvrdnjom da kad ne bi bilo religije, onda ne bi bilo ni krvoprolića između Hrvata, Srba i Bošnjaka. Nastojeći po svaku cijenu rat povezati s jezikom, Pandžić piše da »se, nimalo slučajno, i posljednji (uopće, nadam se) srpsko-hrvatski rat vodio upravo oko zapadnih i sjevernih dijalekatnih granica štokavskoga narječja« (204). Zaista nimalo slučajno, ali zbog sasvim drugog razloga: Pandžić, izgleda, ne zna da na zapadnim i sjevernim granicama žive zajedno Srbi i Hrvati pa se zato tamo i vodio rat između njih. Kako da ga vode na istočnim i južnim granicama štokavskoga narječja kad tamo ne žive zajedno oni, nego Srbi i Rumunji/Bugari, odnosno Srbi i kosovski Albanci?

Budući da znanstveni pristup jeziku ne podupire Pandžićeve želje, on na znanost lijepi etiketu da je u službi velikosrpskih ambicija kako bi izazvao odbojnost prema njoj: »kako se Kordićeva uopće može pozivati na jezičnu znanost pri takvom uzaludnom nastojanju, ako sama, kako veli, ne zastupa već pokopane velikosrpske ambicije i jezične 'teorije'« (210). Svakako bi me htio povezati s P. Ivićem i M. Kovačevićem i predočiti kao zastupnicu njihovih ideja (210). Ali meni nije poznato da su P. Ivić ili M. Kovačević citirali onih nekoliko stotina zapadnih autora koje ja u svojim radovima citiram. Zanimljivo je da me s tim mnoštvom zapadnih autora na koje se pozivam Pandžić ne dovodi u vezu, nego me silom želi priključiti srpskim autorima koji su potpisali *Slovo o srpskom jeziku* (194), premda njihove ideje ne zastupam ja nego baš Pandžić. Naime, Pandžić isto kao i potpisnici *Slova o srpskom jeziku* smatra da se nacija

i jezik moraju podudarati. Na tom pogrešnom shvaćanju Pandžić i potpisnici temelje sve. A ja u svojim radovima kritiziram i jedne i druge: »nisu u pravu ni srpski filolozi koji misle da zbog zajedničkog jezika mora i nacija biti zajednička, ni hrvatski i bošnjački filolozi koji misle da zbog posebne nacije mora i jezik biti poseban. Sve njih treba podsjetiti da je 'ideja o jeziku kao činiocu nacije, dakle, mit te kao svaki mit pokazuje više što su njegovi kreatori pokušavali vidjeti u stvarnosti, nego što je u njoj zaista bilo za vidjeti' (Greenfeld 2001, 663–664)« (*Književna republika* 7–8, 2004, 277).

Kad Pandžić dva puta spominje da H. Goebel navodi u negativnom smislu primjer P. Ivića te citira dotični Goeblov odlomak na njemačkom, ostavlja ga neprevedenim (205). Ali da ga je preveo, čitatelji bi vidjeli da se taj, kako Pandžić ocjenjuje, »jedan od najgorih primjera zlorabe lingvistike u 20. st.«, temelji upravo na poistovjećivanju opsega jezika s opsegom nacije, a baš to poistovjećivanje zastupa i Pandžić.

Pandžić se podudara sa srpskim nacionalistima i po tome što odbacuju naziv *srpskohrvatski jezik*, dok ja to ne činim. Ta činjenica mu ne smeta da me povezuje sa srpskim nacionalistima i da kao dokaz predstavlja podatak kako su neki srpski lingvisti objavili recenzije mojih knjiga u srpskim lingvističkim časopisima (195). Međutim, prešućuje da moje knjige nemaju veze s temom ove diskusije jer se u njima istražuje sasvim druga, sintaktička problematika. Nadalje, ne samo da autor neke knjige ne može spriječiti da se piše o njoj, nego je i sasvim prirodno što srpski sintaktičari pišu u svojim časopisima recenzije sintaktičkih knjiga iz Hrvatske. Jer ako su recenzije izišle i u svim drugim susjednim južnoslavenskim zemljama, a i u brojnim drugim evropskim državama (Engleska, Francuska, Poljska, Češka, Bugarska, Njemačka), i na drugim kontinentima (SAD, Kanada, Australija, Novi Zeland), zašto srpski sintaktičari ne bi smjeli govoriti o mojim knjigama, pogotovo što se u njima istražuje sintaktička struktura koju i oni svakodnevno primjenjuju služeći se jezikom. Usput rečeno, za razliku od Pandžićevog prijevoda Kašićeve gramatike koji je predstavljen u novinama *Hrvatsko slovo* i *Fokus* i u glasilima naših iseljenika u svijetu, dotične sintaktičke knjige recenzirane su isključivo u znanstvenim časopisima.

Pandžić napominje da sam ja napisala recenzije nekih knjiga kojima je autor Srbin, što bi također trebalo poslužiti kao dokaz da zastupam teze srpskih nacionalista (195). Pritom opet prešućuje da se radi o sintaktičkim knjigama. Ne samo da sam kao sintaktičar kompetentna i dužna da analiziram radove iz sintakse, nego ako sam objavila recenzije lingvističkih knjiga pisanih na engleskom, njemačkom, ruskom, poljskom, češkom, bugarskom i slovenskom, zašto bi trebale iz toga biti isključene sintaktičke knjige iz Srbije.

Na kraju ove analize Pandžićevog teksta treba spomenuti i da je Keipert pokazao kako je Pandžić neupućen u gramatičku terminologiju i da konstruira besmislene gramatičke nazive tako što u njima forsira riječ *ime* pa nastaje npr. *brojevno pridjevno ime* (*Književna republika* 5–6, 2007, 168). Pandžić sada brani svoje *brojevno pridjevno ime* tako što kaže da »u Dudenovoj gramatici nje-

mačkoga jezika i danas ih se naziva *Zahladjektive, brojevnim pridjevima*« (199). Točno, brojevnim pridjevima a ne brojevnim pridjevnim *imenima*, kako ih neupućeno naziva Pandžić. On očito računa samo s čitateljima koji će, kao što i on to radi, samo »prelistavati« i »dijagonalno čitati« njegov tekst. Usput rečeno, Pandžić svojim pokušajem opravdavanja ne samo što je potvrdio svoja manjkava gramatička znanja nego je dodatno pokazao i svoju neupućenost u hrvatske gramatike. Nije, naime, morao posezati za Dudenovom gramatikom kao nekakvom specijalnom gramatikom koja eto »i danas« ima *brojeвне pridjeve*: mogao je pogledati gramatiku HAZU (Babić/Brozović/Moguš i dr. 1991, 667) ili gramatiku Zavoda za hrvatski jezik (Barić/Lončarić/Malić i dr. 1997, 220) pa bi vidio da i one imaju *brojeвне pridjeve*. Ali nitko nema Pandžićevo *brojeвно pridjevno ime*.

Čitav Pandžićev tekst razotkriva svog autora kao lingvistički neobrazovanu osobu, s laičkim pogledom na povijest i naciju. On nema uvid u znanstvenu literaturu o odnosu jezika, nacije i povijesti, nego pristupa jeziku s pozicija nacionalizma, koje se očituju u zadiranju u mitološko i sakralno, u neutemeljenom poistovjećivanju jezika s narodom/nacijom/kulturom, s porijeklom/rasom, i u zastrašivanju tvrdnjom o ugroženosti integriteta odnosno identiteta vlastite nacije (Gardt 2000, 248). Dodatno je za Pandžićev tekst karakteristično svjesno iznošenje lažnih tvrdnji, prikriivanje informacija i huškački stil, što je sve u suprotnosti sa znanstvenom etikom. Primjena takvih sredstava od strane Pandžića ne iznenađuje ako se ima u vidu da taj autor zastupa nacionalizam, a o nacionalizmu je poznato da »pretjerano i isključivo ističe vrijednost nacije na račun moralnih i etičkih vrijednosti« (Snyder 1968, 2).

Popis citiranih radova:

- Ager, D. (2001), *Motivation in Language Planning and Language Policy*, Clevedon.
- Altermatt, U. (1996), *Das Fanal von Sarajevo*, Paderborn i dr.
- Ammon, U. (1995), *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten*, Berlin/New York.
- Ammon, U. (2000), »Sprache — Nation und die Plurinationalität des Deutschen«, A. Gardt (ur.), *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*, Berlin/New York, str. 509–524.
- Ammon, U. (2005), »Pluricentric and Divided Languages«, U. Ammon i dr. (ur.), *Sociolinguistics*, Vol. 2, Berlin/New York, 1536–1543.
- Babić, S. /Brozović, D. /Moguš, M. i dr. (1991), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Barbour, S. (1998), »Sprache und Nation im deutschsprachigen Raum aus der Sicht der englischsprachigen Wissenschaft«, D. Cherubim/S. Grosse/K. Mattheier (ur.), *Sprache und bürgerliche Nation*, Berlin/New York, str. 46–54.
- Barić, E. /Lončarić, M. /Malić, D. i dr. (1997), *Hrvatska gramatika*, Zagreb.
- Benda, J. (1978), *Der Verrat der Intellektuellen*, München/Wien.
- Bienen, H. (1995), »Ethnic Nationalism and Implications for U. S. Foreign Policy«, C. Kupchan (ur.), *Nationalism and nationalism in the New Europe*, Ithaca, str. 158–179.

- Billig, M. (1995), *Banal Nationalism*, London i dr.
- Birnbacher, D. /Friele, M. B. (2003), »Eine Regierung — viele Nationen? Europa und die Frage der 'nationalen Identität' im Licht der Europäischen Verfassungsdiskussion«, *Jahrbuch der Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf 2002*, Düsseldorf, str. 277–291.
- Blum, D. (2002), *Sprache und Politik*, Heidelberg.
- Brockmeier, J. (2001), »Texts and other symbolic spaces«, *Mind, Culture, and Activity* 8/3, str. 215–230.
- Buden, B. (2005), *Der Schacht von Babel*, Berlin.
- Daneš, F. (1988), »Herausbildung und Reform von Standardsprachen«, U. Ammon/N. Dittmar/K. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*, Berlin/New York, 1506–1516.
- Dawkins, R. (2007), *Der Gotteswahn*, Berlin.
- Draženović-Carrieri, M. (2002), »BCS — A Practical Approach«, R. Lučić (ur.), *Lexical Norm and National Language*, München, str. 49–52.
- Esbach, C. (2000), *Nationalismus und Rationalität*, Berlin.
- Földes, C. (2002), »Deutsch als Sprache mit mehrfacher Regionalität: Die diatopische Variationsbreite«, *Muttersprache* 112/3, str. 225–239.
- Friedman, V. A. (1999) *Linguistic Emblems and Emblematic Languages: On Language as Flag in the Balkans*, Columbus.
- Gardt, A. (2000), »Sprachnationalismus zwischen 1850 und 1945«, A. Gardt (ur.), *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*, Berlin/New York., str. 247–271.
- Gellner, E. (1999), *Nationalismus*, Berlin.
- Greenberg, R. D. (2001), »Language, Nationalism and the Yugoslav Successor States«, C. O'Reilly (ur.), *Language, Ethnicity and the State*, 2, New York, str. 17–43.
- Greenfeld, L. (2001), »Nationalism and Language«, R. Mesthrie (ur.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*, Amsterdam i dr., str. 662–669.
- Haji Omar, A. (1992), »Malay as a pluricentric language«, M. Clyne (ur.), *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations*, Berlin/New York, str. 401–419.
- Harth, D. (2000), »Nationalliteratur — ein Projekt der Moderne zwischen Mystifikation und politischer Integrationsrhetorik«, A. Gardt (ur.), *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*, Berlin/New York, str. 349–383.
- Hatschikjan M. (1999), »Was macht Südosteuropa aus?«, M. Hatschikjan/S. Troebst (ur.), *Südosteuropa*, München, str. 1–30.
- Hobsbawm, E. J. (1991), *Nationen und Nationalismus*, Frankfurt am Main/New York.
- Hösch, E. /Nehring, K. /Sundhaussen, H. (ur.) (2004), *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Wien/Köln/Weimar.
- Howard, S. /Gill, J. (2001), »'It's like we're a normal way and everyone else is different': Australian children's constructions of citizenship and national identity«, *Educational Studies* 27/1, str. 87–103.
- Ignatieff, M. (1993), *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, New York.
- Janicki, K. (1993), »From small to large-scale language conflicts«, E. H. Jahr (ur.), *Language conflict and language planning*, Berlin/New York, str. 99–114.
- Jenkins, B. /Sofos, S. (1996), »Nation and Nationalism in Contemporary Europe«, B. Jenkins /S. Sofos (ur.), *Nation and identity in contemporary Europe*, London/New York, str. 9–32.
- Kilian, E. (1995), »Die Wiedergeburt Kroatiens aus dem Geist der Sprache«, N. Budak i dr. (ur.), *Kroatien: Landeskunde — Geschichte — Kultur — Politik — Wirtschaft — Recht*, Wien i dr., str. 373–390.

- Klose, H.-U. (1993), »Nation, Nationalismus und Sozialdemokratie«, B. Faulenbach/H. Timmermann (ur.), *Nationalismus und Demokratie*, Essen, str. 68–74.
- Kloss, H. (1976), »Abstandsprachen und Ausbausprachen«, J. Göschel i dr. (ur.), *Zur Theorie des Dialekts: Aufsätze aus 100 Jahren Forschung*, Wiesbaden, str. 301–322.
- Kohler, G.-B. (2006), »'U ilirsko kolo mili vratite se puci!' Die Ambivalenz des nationalen Raumes zur Zeit des kroatischen Illyrismus«, *Zeitschrift für Balkanologie* 42/1–2, str. 108–133.
- Kohn, H. (1962), *Die Idee des Nationalismus*, Hamburg.
- Kupchan, C. (1995), »Introduction: Nationalism Resurgent«; »Conclusion«, C. Kupchan (ur.), *Nationalism and nationalism in the New Europe*, Ithaca, str. 1–14, str. 180–190.
- Lemberg, E. (1964), *Nationalismus*, I–II, Reinbek.
- Lencek, R. (1976), »A few remarks for the history of the term 'Serbocroatian' language«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 19/1, str. 45–53.
- Le Page, R. /Tabouret-Keller, A. (1985), *Acts of identity*, Cambridge.
- Mattusch, H.-J. (1999), *Vielsprachigkeit: Fluch oder Segen für die Menschheit?*, Frankfurt am Main.
- Miedlig, H.-M. (1994), »Zur Frage der Identität der Muslime in Bosnien-Herzegowina«, *Berliner Jahrbuch für osteuropäische Geschichte* 2, str. 23–42.
- Milroy, J. /Milroy, L. (1999), *Authority in Language*, London/New York.
- Pohl, H.-D. (1997), »Gedanken zum Österreichischen Deutsch (als Teil der 'pluriarealen' deutschen Sprache)«, R. Muhr/R. Schrodtt (ur.), *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Empirische Analysen*, Wien, str. 67–87.
- Poster, M. (1999), »National Identities and Communications Technologies«, *The Information Society* 15, str. 235–240.
- Reiffenstein, I. (2001), »Das Problem der nationalen Varietäten«, *Zeitschrift für deutsche Philologie* 120/1, str. 78–89.
- Reilly, C. (2001), »Introduction: Minority Languages, Ethnicity and the State in Post-1989 Eastern Europe«, C. Reilly (ur.), *Language, Ethnicity and the State*, London/New York, 1–16.
- Reiter, N. (1984), *Gruppe, Sprache, Nation*, Berlin.
- Seton-Watson, H. (1977), *Nations and States*, London.
- Snyder, L. (1968), *The New Nationalism*, New York.
- Sonderegger, S. (1985), »Die Entwicklung des Verhältnisses von Standardsprache und Mundarten in der deutschen Schweiz«, W. Besch/O. Reichmann/S. Sonderegger (ur.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Berlin/New York, str. 1873–1939.
- Szücs, J. (1981), *Nation und Geschichte*, Köln/Wien.
- Tornow, S. (2005), *Was ist Osteuropa?*, Wiesbaden.
- Völkl, S. D. (1999), »Die Sprachensituation nach dem Zerfall Jugoslawiens«, I. Ohnheiser/M. Kienpointner/H. Kalb (ur.), *Sprachen in Europa: Sprachsituation und Sprachpolitik in europäischen Ländern*, Innsbruck, str. 319–334.
- Wiesinger, P. (1985), »Die Entwicklung des Verhältnisses von Mundart und Standardsprache in Österreich«, W. Besch/O. Reichmann/S. Sonderegger (ur.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Berlin/New York, str. 1939–1949.
- Wodak, R. /de Cillia, R. /Reisigl, M. /Liebhart, K. (1999), *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh/Cambridge.